

Adolphe Appia; de man die het licht zag

Door Gustaaf Vossenaar

Toen *Parsifal* en de *Ring* in 1951 in Bayreuth in première gingen, waren dat historische producties. Wieland Wagner had in zijn regie een revolutionair verlichtingsplan ontworpen waarnaast uiterst sober gebruik werd gemaakt van decorstukken. In de enscenering speelde de verlichting eigenlijk de hoofdrol. Met zeer weinig decorstukken kwam het accent en de beeldingskracht te liggen op specifieke uitlichting, kleurgebruik en het doceren van de lichtsterkte naast natuurlijk de expressie en bewegingen van de solisten. Het gebruik van lichtontwerpen met een minimalistisch toneelbeeld, werd 'entrümpelung' genoemd.

Tristan und Isolde (Bayreuther Festspiele, 1952)

Voor het publiek was het even wennen maar gaandeweg ging men dit 'minimalisme' waarderen. Een jaar later deed Wieland Wagner het nog eens dunnetjes over in de productie van *Tristan und Isolde*, een uitvoering die in extreme soberheid op de planken kwam. Het zette de operawereld op z'n kop.

Wieland deed natuurlijk voorkomen dat het allemaal aan zijn brein was ontsproten en oogstte veel lof voor zijn producties. Maar zoals wel vaker in geschiedenis, was er iemand die eerder het idee had maar alleen bij het ten uitvoer brengen geen succes had. De tijd was er toen nog niet rijp voor.

De persoon waarop hier wordt gedoeld is Adolphe Appia, een Zwitser die in zijn jeugd al interesse had voor theater. Hij studeerde muziek en was geïntrigeerd door het werk van Richard Wagner. In de muziek van Wagner herkende Appia de dramatische actie. De voor die tijd revolutionaire veranderingen die Wagner voorstond hadden dus de belangstelling van de 20-jarige Adolphe getrokken en in 1882 bracht hij als 20-jarige een bezoek aan Bayreuth waar hij *Parsifal* zag. Hier realiseerde hij zich dat de muzikale intenties van Wagner in het decor niet tot zijn recht kwamen. Hij vond het veel te statisch. Juist het elektrische licht, wat toen sterk in ontwikkeling was, bracht allerlei nieuwe mogelijkheden die nu niet werden benut. In 1899 publiceerde hij een boek 'Music and stage production' waar hij in het laatste hoofdstuk zijn ideeën voor *Tristan und Isolde* ontvouwde en hoe verlichting een belangrijke rol kon spelen in de enscenering.

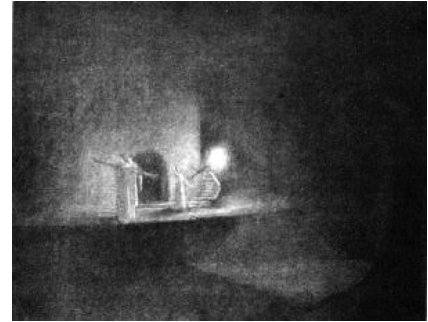
De ongekende mogelijkheden van licht

Voor Appia kwam de kans om zijn ideeën ten uitvoer te brengen pas in 1923. Hij werd door Toscanini gevraagd om een nieuwe productie van *Tristan und Isolde* te ontwerpen voor de Scala in Milaan. De belangrijkste uitdaging lag in het uitbeelden van het innerlijke en spirituele conflict in de hoofdrolspelers die zo cruciaal is in deze opera. Daarvoor moesten zo'n beetje alle decors verdwijnen die voornamelijk bestonden uit geschilderde landschappen op decordoeken. In het repetitieproces moest Appia het productieteam overtuigen dat het uitbeelden van het innerlijke en spirituele conflict dat Tristan en Isolde doormaken met name moest worden uitgebeeld door het acteren van de zangers ondersteund door de belichting. Dat zal hem zeker veel moeite hebben gekost want Appia vond samenwerken bijzonder moeilijk en frustrerend. 'Verlichting is een element op zich waarvan de effecten grenzeloos zijn. Het is voor ons wat het palet is voor de schilder'.

Appia gebruikte het licht niet alleen voor zijn traditionele doel om het fysieke podium op te fleuren, maar om het ongeziene te onthullen (in dit geval de emoties van liefde en verlangen van Tristan en Isolde) en het dramatische moment op het podium te intensiveren. Immers in *Tristan und Isolde* gaat het om de zichtbare materiële wereld (waarin Isolde moet trouwen met koning Marke) en de onzichtbare spirituele wereld (waarin de liefde tussen Tristan en Isolde prevaleert). In plaats van de nadruk te leggen op de fysieke setting, zoals de meeste artistieke regisseurs van zijn tijd, verschuift Appia het gewicht van het belang naar het proces van de gebeurtenissen die zich in de setting afspelen.

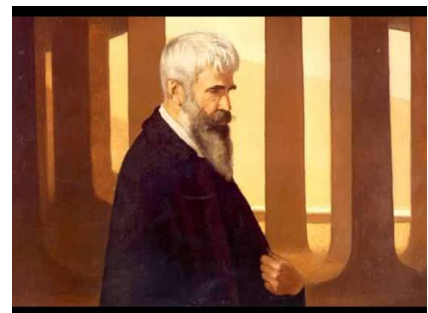
Het resultaat kwam met name in de tweede acte tot zijn recht. ‘De eenvoudige weergave van licht en decor in het tweede bedrijf kan ervoor zorgen dat het podium een beetje leeg lijkt, maar deze ruimte creëert spirituele ruimte voor de toeschouwers om "hun eigen vermogen tot zelfbewustzijn en ervaring van diepe emoties te ontwakken en te intensiveren", aldus Appia.

Er was werkelijk niets meer over en Tristan en Isolde stonden samen alleen in een kring met fakkellicht. De rest van het toneelbeeld was in het donker gehuld. “Terwijl ze elkaar vasthouden is de buitenwereld vrijwel gedematerialiseerd en naarmate het podium donkerder wordt, blijft voor de toeschouwer alleen de overweldigende passie tussen Tristan en Isolde over”.

Het sloeg in als een bom. Het publiek wist niet wat ze zag en kunstcritici waren ‘meedogenloos’ en staken niet onder stoelen of banken dat zij behoefte hadden aan traditioneel realisme, lees realistisch geschilderde achtergronden. Appia weigerde het decorontwerp terug te brengen naar smaak van het Italiaanse publiek en de productie werd niet meer herhaald.

Na het overlijden van Appia in 1928 schreef de Franse theaterregisseur Jacques Copeau dat bij Appia het regisseren uitging van ‘de innerlijke vorm van een tekst of muziekstuk’. In de ogen van Appia was het aan de regisseur om dit te vertalen in levende actie. Het menselijk lichaam en expressie zijn daarbij essentieel maar belichting was in zijn ogen ook een vorm van actieve expressie. De in die tijd gangbare decordoeken waren doods en eendimensionaal. Juist het spelen met licht in vorm, kleur, beweging en kracht opende de weg voor een theaterregie waarmee een actieve bijdrage werd geleverd aan de enscenering waarbij ook het gebruik van drie dimensionale decorstukken in combinatie met verlichting, in de kraam van Appia paste.

Adolphe Appia op latere leeftijd

Als futuristisch theatermaker heeft Adolphe Appia talloze pogingen ondernomen om de toentertijd geldende conventies van theaterontwerp te veranderen met het gebruik van een driedimensionaal decor, het symbolisch gebruik van verlichting en de expressieve gave van acteurs. In de ogen van Appia betekende de gewoonte om alles in beelden vast te leggen, dat interpretatie en uiteenlopende gedachten van het publiek werden belemmerd.

Appia's overtuiging dat zijn beslissingen over decor, belichting en acteurstraining ervoor zullen zorgen dat de voorstelling meer aansluit bij de realiteit dan het traditionele ontwerp voor opera-omgeving, ondersteunt zijn vooruitstrevende idee om theater rechtstreeks in onze eigen belevingswereld te implementeren. Voor Appia is de barrière tussen podium en publiek bijna onbestaand, omdat wat op het podium gebeurt een weerspiegeling is van de realiteit van het publiek. Appia was zijn tijd ver vooruit.

Appia, Adolphe. “Ideas on a Reform of Our Mise en Scene.” 1902, edited by Richard C. Beacham
Beacham, Richard C. “Tristan und Isolde at La Scala and the designs for Hamlet.” *Adolphe Appia: Artist and Visionary of the Modern Theatre*, London: Routledge, 1994, pp. 139–158. *Taylor & Francis*.